

સामाजિક વિજ્ઞાન

ધોરણ : 8

પાઠ:14

આપત્તિ-વ્યવસ્થાપન સ્વાધ્યાય

પ્રશ્ન : 1 નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર એક વાક્યમાં આપો :

(1) કુદરતી આપત્તિ કોણે કહેવાય ?

➤ જે આપત્તિ માટે કુદરતી બળો કે સંજોગો કારણભૂત હોય
તે આપત્તિ ‘કુદરતી આપત્તિ’ કહેવાય.

(2) આગાહી કરી શકાય એવી કુદરતી આપત્તિઓ કઈ-કઈ છે ?

- આગાહી કરી શકાય એવી કુદરતી આપત્તિઓ આ પ્રમાણે છે :
- પૂર
- વાવાજોડું
- ત્સુનામી
- તીડ પ્રકોપ
- મહામારી

(3) આગાહી ન કરી શકાય એવી કુદરતી આપત્તિઓ કઈ-કઈ છે ?

- આગાહી ન કરી શકાય એવી કુદરતી આપત્તિઓ આ પ્રમાણે છે :
- ભૂકંપ
- જ્વાળામુખી
- દાવાનજ
- ભૂસ્ખલન

(4) માનવસજ્જિત આપત્તિ કઈ-કઈ છે ?

- માનવસજ્જિત આપત્તિઓ આ પ્રમાણે છે :
- આગ
- હુલ્લડ
- બોમ્બ વિસ્ક્રોટ
- ઔદ્યોગિક અક્સમાત

(5) દાવાનજ કોણે કહેવાય ?

➤ જુંગલો કે ધાર્સબૂમિના વિસ્તારોમાં ફેલાતી ભયાનક અને વિનાશકારી આગને 'દાવાનજ' કહેવાય.

(6) ભૂસ્ખલનની ઘટનાઓ કયાં ક્ષેત્રોમાં વિશેષ જોવા મળે છે.

➤ ભૂસ્ખલનની ઘટનાઓ પર્વતીય ક્ષેત્રોમાં વિશેષ જોવા મળે છે.

(7) મહામારીની પરિસ્�િતિ એટલે શું ?

➤ ખૂબ વ્યાપક વિસ્તારમાં હજારો લોકો વિષાણુજન્ય રોગનો ભોગ બને ત્યારે તે પરિસ્થિતિને 'મહામારી'ની પરિસ્થિતિ કહે છે.

પ્રશ્ન : 2 નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર આપો :

(1) દાવાનળ કયા-કયા સંજોગોમાં ફાટી નીકળે છે ?

- દાવાનળ નીચેના સંજોગોમાં ફાટી નીકળે છે :
- બીડી કે સિગારેટ પીતી વ્યક્તિઓએ બૂઝાવ્યા વિના ફેકેલા હૃઠાંથી કે માલધારીઓએ કામચલાઉ બનાવેલ ચૂલા બેદરકારીથી ઓલવ્યા વિના છોડી દેવાથી તેમજ જંગલમાં આવેલા પર્ચીટકો કે યાત્રિકોએ છોડી દીઘેલી સળગતી ચીજવસ્તુઓથી જંગલમાં આગ લાગે છે.

- જંગલમાંથી પસાર થતી વીજળી કે ગોસની પાઇપ-લાઇનમાં અક્સમાત થવાથી જંગલમાં આગ લાગે છે.
- જંગલમાં વીજળી પડવાથી દાવાનજ ફાટી નીકળે છે.
- પાનખર ઝતુમાં જંગલમાં એકઠાં થયેલાં સુકાં પાંદડાં અને સૂકું ધાસ આગમાં હીંઘણાનું કામ કરે છે.
- સૂકી હવા અને સળગી જાય એવું હીંઘણ દાવાનજ માટે પાયાનું કારણ છે.

➤ જુંગલનાં કેટલાંક વૃક્ષોમાંથી કુદરતી રીતે ઝરતા ગુંદર
જેવા જવલનશીલ પદાર્થથી આગ વધારે વિકરાળ સ્વરૂપ
ધારણા કરે છે.

(2) તીડ-પ્રકોપ વિશે દ્રુત નોંધ લખો.

➤ તીડ-પ્રકોપ એક જૈવિક આપત્તિ છે. તીડ એ એક પ્રકારનું કીટક છે. એક અંદાજ મુજબ વિશ્વમાં તેની અંદાજિત 11,000 જેટલી પ્રજાતિ ઓ જોવા મળે છે. તે ઝુંડમાં રહે છે. એક ઝુંડમાં તે લાઘોની સંખ્યામાં હોય છે. સામાન્ય રીતે તીડ રણવિસ્તારમાં જોવા મળે છે. તીડના શરીરની લંબાઈ દોઢથી બે હંચ જેટલી હોય છે. ઉડવા માટે તેની પીઠ ઉપર મજબૂત પાંખો હોય છે. તેની પાછળના બે પગ આગળના પગની સરખામણીએ લાંબા હોય છે. તેના માથા ઉપર

ઓન્ટેના જેવા બે વાળ હોય છે. તે બેથી અઠી ફૂટ લાંબો ફૂદકો મારી શકે છે. તે પવનની દિશામાં આગળ વધતાં જતાં હોય છે. ગુજરાત માં આકમણ કરતાં તીડ 'રણતીડ' (ડેઝ લોકર્સ) ના નામે ઓળખાય છે. તીડની આ પ્રજાતિ ભારત, પાકિસ્તાન અને આફિકા ખંડના કેટલાક દેશોમાં જોવા મળે છે. તેને પોતાના વજનની બરાબર ખાવાની ટેવ છે, તેથી તે 'ખાઉધરાં તીડ' ના નામે ઓળખાય છે. પુષ્ટ થતાં તે રેતીમાં હંડાં મૂકે છે. તે દિવસ દરમિયાન ઉડે છે અને રાત્રી દરમિયાન તે કોઈ જગ્યાએ રાતવાસો કરે છે. તે લીમડા

સિવાય બધા પ્રકારની વનસ્પતિ ખાય છે. જે વિસ્તારમાં તીડ
રાતવાસો કરે છે ત્યાં ઘેતીના પાકોને અને લીલી વનસ્પતિનાં
પાંદડાંને સફાયટ કરી મૂકે છે. બાગાયતી ઘેતીના બગીચાઓ પર
તીડ ત્રાટકે તો લીંબુ, ખારેક, દાડમ, જામફળ, આંબળાં વગેરેના
પાકોને ભારે નુકસાન પહોંચાડે છે. પરિણામે ઘેડૂતોને ભારે આથીક
નુકસાની વેઠવી પડે છે. જે ક્ષેત્રોમાં તીડનો ઉપદ્રવ થાય ત્યાં
ઘેતીપાકોના અભાવે દુકાળની પરિસ્થિતિ સર્જાય છે. જોકે, આજના
સમયમાં વાહનવ્યવહારની સુવિધાને લીધે બીજા પ્રદેશોમાંથી

અનાજ અને ઘાસચારો લાવીને દુકાળની સ્થિતિ નિવારી
શકાય છે. તીડના ઉપદ્રવની વકી હોય તેવા વિસ્તારોમાં
ઘેતીવાડી વિભાગની સૂચના મુજબ તીડ નિયંત્રક દવાનો
ઇંટકાવ કરવાથી થનારા નુકસાનને ઘટાડી શકાય છે.

(3) મહામારીથી ઉલ્લો થતી પરિસ્થિતિ વર્ણવો.

► મહામારીમાં વ્યાપેલા રોગની રોગપ્રતિકારક રસીઓ ન શોધાઈ હોય ત્યાં સુધી તેને ફેલાતો અટકાવવા લોકડાઉન અને ચેપગ્રસ્ત વ્યક્તિઓને તથા બહારથી આવેલા નાગરિકોને ક્વોરન્ટીન તેમજ પ્રવાસ પર પ્રતિબંધ જેવાં સખ્ત પગલાં ભરવાં પડે છે. મહામારીની આ પરિસ્થિતિથી લોકોની રોજબરોજની જિંદગી ખોરવાઈ જાય છે. શિક્ષણની કામગીરી અટકી પડે છે, વેપાર-ધંધા ઠ્પ થઈ જાય છે તેમજ ચીજવસ્તુઓનું ઉત્પાદન બંધ થઈ જાય છે. પરિણામે સમાજ

ના તમામ મોરચે વિકાસની પ્રક્રિયા બંધ થઈ જય છે. રોજ-રોજનું
કમાઈને ગુજરાન ચલાવતા લાખો લોકોની કમાણી બંધ થઈ જતાં
તેમને અનેક મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે છે. તેમની
હાડમારીઓ નો પાર રહેતો નથી. સરકારોએ અને સ્થાનિક તંત્રોએ
રોગને ફેલાતો અટકાવવા માટે પ્રતિબંધાત્મક આદેશો જાહેર કર્યા
હોવા છતાં લોકો જાગૃતિના અભાવે રોગનો ભોગ બને છે. પરિણામે
હોસ્પિટલો અને દવાખાનાં દર્દીઓથી ઉભરાઈ જાય છે. દુનિયાના
સાધનસંપત્તિ દેશો પણ રોગનો ફેલાવો અટકાવી શકતા નથી. ખૂબ

ટુંકા સમયમાં લાખો લોકો સંકમિત થાય છે અને હજારો લોકો
મોતને ભેટે છે. સદીઓ પૂર્વે કોલેરા, પ્લેગ અને મલેરિયાની
રોગપ્રતિકારક રસીઓ અને દવાઓ શોધાઈ નહોતી ત્યારે આ
રોગોથી દુનિયાભરમાં લાખો માણસો મૃત્યુ પામ્યા હતા. એક
તબક્કે, એ મહામારીથી દુનિયાની વસ્તીમાં ઘટાડો થયેલો જોવા
મળ્યો હતો.

(4) ઓધોગિક અક્સમાતમાં થનાર અક્સમાતોની વિગતો આપો.

- ઓધોગિક પ્રક્રિયામાં વપરાતાં નાનાં-મોટાં યંત્રોના સંચાલન સમયે અને ઉત્પાદનમાં વપરાતી સામગ્રીની હેરફેર તેમજ તૈયાર થયેલા માલના સંગ્રહ કે હેરફેર સમયે અક્સમાતની સંભાવના રહેલી છે. ક્યારેક માનવીય ભૂલ કે યંત્રોની સારસંભાળના અભાવે યાંત્રિક ખરાબીથી અક્સમાતો થાય છે.
- જંતુનાશકો બનાવતાં કારખાનાંમાંથી ઝેરી વાયુનું ગળતર,
- ફટાકડાના કારખાનાંમાં વિસ્કોટ,

- પ્લાસ્ટિક જેવી સરળી ઉઠે એવી સામગ્રી બનાવતાં કારખાનાંમાં ફાટી નીકળતી આગ,
- રિફાઇનરીઓમાં વિસ્કોટ કે આગ
- રસાયણો બનાવતાં કારખાનાંમાં પ્રક્રિયા દરમિયાન ફાટી નીકળતી આગ કે વિસ્કોટ,
- પરમાણુ ઉજ્જ ઉત્પન્ન કરતા એકમોમાં ફાટી નીકળતી આગ વગેરે ઔદ્યોગિક અક્સમાતો ગણાય છે.

(5) આપત્તિની અસરો ટ્રેકમાં વર્ણવો.

- આપત્તિની મુખ્ય અસરો નીચે પ્રમાણે છે :
- આપત્તિને લીધે સ્થાવર કે જગ્ગામ મિલકતોને ભારે નુકસાન થાય છે કે નાશ પામે છે. એ મિલકતોનું નવેસરથી બાંધકામ કરવા માટે સરકારને કરોડો રૂપિયાનો ખર્ચ કરવો પડે છે, તેથી વિકાસનાં ચાલુ કામ બંધ કરવાં પડે છે.
- જે પરિવારોએ કમાનાર વ્યક્તિ ગુમાવ્યા હોય તેમની આર્થિક સ્થિતિ ભારે કફોડી બને છે.

- આપત્તિમાં કાયમી વિકલાંગ બનનાર વ્યક્તિઓ માનસિક સ્વસ્થતા ગુમાવે છે. તેઓને માનસિક યાતનામાંથી બહાર લાવી, તેમનું પુનર્વસન કરવાનું કામ ભારે પડકારજનક બને છે.
- નિર્દોષ બાળકો અને સ્ત્રી-પુરુષોનું અકાળે અવસાન થાય છે. અનાથ બનેલાં બાળકોની અને નિરાધાર બનેલા વૃદ્ધોની હાલત કઝોડી બને છે. તેઓની સારસંભાળનો બંદોબસ્ત કરવો ધણો કઠિન છે.

પ્રશ્ન : ૩ નીચે આપેલા વિકલ્પમાંથી સાચો વિકલ્પ શોધીને લખો:

- (1) નીચેના પૈકી કઈ આપત્તિનો સમાવેશ માનવસજ્જિત આપત્તિમાં થતો નથી ?
- (A) આગ
(B) ઔદ્યોગિક અકસ્માત
(C) હુલ્લડ
(D) મહામારી

(2) નીચેના પૈકી કઈ આપત્તિનો સમાવેશ માનવસજ્જિત આપત્તિ છે ?

(A) ભૂકુંપ

(B) દાવાનજ

(C) ઔદ્યોગિક અક્સમાત

(D) ત્સુનામી

(3) ગુજરાતમાં સાપુતરા (ડાંગ) માં આવી જવલ્લે જ ઘટનાઓ બને છે?

(A) ઔદ્યોગિક અક્સમાત

(B) ભૂસ્ખલન

(C) તીડ-પ્રકોપ

(D) ત્સુનામી

Thanks

For watching